

Roman Gołębiowski
/Gdańsk/

CHARAKTERYSTYKA RZEŻBY
POLIGONU FOTOINTERPRETACYJNEGO "GDAŃSK"

Okolice Kościerzyna, gdzie znajduje się poligon fotointerpretacyjny "Gdańsk" były przedmiotem badań m.in. W.Okołowicza /5/ i L.Rozzko /6/, B.Augustowskiego /1,2,3/, B.Augustowskiego i J.Sylwestrzaka /2/, a ostatnio J.Sylwestrzaka /8/, który wydał szczegółową mapę geomorfologiczną tego terenu. W granicach mapy znalazła się zachodnia część poligonu.

Autor w trakcie badań terenowych kartował wschodnie fragmenty i skonfrontował je z dotychczasowymi opracowaniami kartograficznymi. Analiza porównawcza tych opracowań wykazała rozbieżności w interpretacji rzeźby /porównaj W.Okołowicz /5/, B.Augustowski i J.Sylwestrzak /2/, J.Sylwestrzak /8/.

Powierzchnia poligonu jest nachylona ogólnie z NE /220 - 210 m npm/ na SW /180 - 175 m npm/. Najwyższy punkt terenu to kaliskie moreny czołowe /229,9 m npm/, najniższe zaś punkty stanowią dna dolin wód roztopowych w okolicach Kościerzyny /175 m npm/. Wysokości względne nie przekraczają więc 55 m, co jak na stosunki hipsometryczne tego regionu, nie jest wartością wysoką.

Zróżnicowanie litologiczne utworów budujących powierzchnię poligonu związane jest z formami na nim występującymi. Dominujący udział gliny zwałowej wiąże się z obecnością moren: dęmej i czołowych. Znacznie mniejszą powierzchnię zajmują piaski i żwirny budujące zandry i terasy kemowe oraz torfy wypełniające dna dolin i wytopisk.

Zasadniczy poziom morfologiczny reprezentuje falista morena denna o wysokościach bezwzględnych 210-180 m npm. Buduje ją silnie spiaszczona glina zwałowa. Spiaszczenie to dochodzi do głębokości 1,5 m, a niekiedy do ponad 2 m. Jest to typowa morena ablacyjna. W wielu punktach badanego terenu miąższość gliny jest nieznaczna i nie przekracza nawet kilkadziesiąt cm, np. w okolicach Nowego Klincza, Zielenina czy Śledziowej Huty. Pod gliną zalegają piaski fluwioglacjalne.

Z powierzchni moreny dennej wznoszą się pagóry moren czorowych. Najbardziej imponujące formy tworzą kaliskie moreny ożółowe zaliczane przez L. Roszko /6/ do fazy kaszubsko-warمیńskiej stadiał pomorskiego. B. Augustowski /3/ włącza je do grupy moren grabowskich. Moreny w sąsiedztwie Nowego Klincza /205,2 m n.p.m./ oraz Pacy i Zielenina /203,8 m n.p.m./ L. Roszko zalicza do głównej fazy marginalnej stadium pomorskiego /6/. Zdaniem J. Sylwestrzaka /8/ moreny te są w przewadze spiętrzone, przy czym w budowie form pochodzących z fazy kaszubsko-warمیńskiej dominuje glina morenowa, a w morenach fazy głównej stadium pomorskiego obok gliny morenowej duży udział mają utwory fluwioglacjalne. Z powodu braku większych, naturalnych lub sztucznych odsłoneń twierdzenie J. Sylwestrzaka o spiętrzonej charakterze tych form jest trudne do udokumentowania, co oczywiście nie wyklucza ich najprawdopodobniej glacio-tektonicznego pochodzenia.

Powierzchnię moreny dennej rozcinają liczne podłużne obniżenia noszące cechy przepływu wód. J. Sylwestrzak stwierdza /8/, że są to w przewadze rynny subglacjalne powstałe w fazie kaszubsko-warمیńskiej. Przy porównaniu tych form z rynnami innych terenów pojeziernych uderza ich odmienność morfologiczna. Przede wszystkim są to formy płytkie o bardzo zmiennej szerokości od kilkunastu do paru set metrów. Dna płaskie wcięte są w zasadniczy poziom wysoczyzny na głębokości zaledwie kilku metrów, sporadycznie tylko głębiej. Zbocza są nachylone pod kątem nie przekraczającym kilkunastu stopni bez wyraźnych spłaszczeń terasowych. Zatorfienie dna jest nieznaczne /do kilkudziesięciu cm miąższości/.

Opisane formy są zdaniem autora dolinami wód roztopowych odprowadzającymi wody sędrowe; w większości jednak zostały wycięte przez wody pochodzące z topniejących, martwych lodów. Łączą one większe wytopiska, wykorzystując przy tym naturalne obniżenie istniejące w falistej morenie dennej.

Dają się wyróżnić dwa główne kierunki przebiegu omawianych dolin: N - S i NE - SW uwarunkowane generalnym nachyleniem terenu, a odchylenia od tych kierunków zależne są od lokalnych zagłębień w morenie dennej.

Powierzchnia jaką w granicach poligonu zajmują zandry jest stosunkowo nieduża. Warto tu nadmienić, że poza badanym terenem, zwłaszcza na zachód i południowy zachód, pola zandrowe rozciągają się na przestrzeni dziesiątków kilometrów kwadratowych. Obszar poligonu jest zatem ocalałym z rozmycia płatem moreny dennej wznoszącym się z powierzchni zandrowej na kształt wyspy.

Problem ilości poziomów zandrowych w dolinach Kościerzyny jest w literaturze szeroko dyskutowany. Przyjmowano zazwyczaj istnienie 2-4 pozi-

mów zandrowych /W. Okoźłowicz /5/, J. Sylwestrzak /7/, Z. Churska /4/, J. Szupryczyński /9/: I 220 - 210 m npm, II 195 m npm, III 185 m npm, i IV 175 m npm. Ostatnio B. Augustowski i J. Sylwestrzak /2/ po przeprowadzeniu szczegółowych badań w hydrograficznym węźle odpływu zandrowego w obszarze rynien raduńskich, stwierdzili istnienie pięciu poziomów zandrowych: I 220-210 m npm, II 205-200 m npm, III 190-185 m npm, IV 180 175 m npm. i V około 170 m npm.

Na badanym terenie autor stwierdził trzy /z pięciu wymienionych przez Augustowskiego i Sylwestrzaka/ poziomy zandrowe: II 205-200 m npm, III 190-185 m npm, i IV 180-175 m npm. Poziomy te występują w północno-zachodniej i południowo-zachodniej części poligonu. Wyższe poziomy zandrowe do III włącznie / J. Sylwestrzak /8/ wiąże z główną fazą marginalną stadium pomorskiego, niższe z fazą kaszubsko-warmińską tegoż stadium.

Do form najliczniej występujących na poligonie należą wytopiska. Wielkość i kształt tych form są bardzo zróżnicowane. Przeważają formy o wymiarach od kilkudziesięciu do kilkuset metrów długości i szerokości. Nie brak też jest form drobnych o średnicach kilkunastu metrów. Część z nich jest wypełniona wodą, pozostałe są też zatorfione. Właśnie pochodzenia wytopiskowego są wszystkie występujące tutaj jeziora. Największe z nich to jeziora Dobrogoszcz, Kaliskie i Puc. Wielka ilość wytopisk nadaje istotną cechę krajobrazowi poligonu.

W obrębie wytopisk zaznaczają swoje istnienie terasy kemowe. Między zaś wytopiskami spotyka się jak zwykle kemy i moreny martwego lodu. Klasyczne pagóry kemowe, o wysokości względnej kilkunastu metrów, zbudowane z piasków drobnoziarnistych, znajdują się na wschód od jeziora Dobrogoszcz.

Wśród form holocenijskich występują tutaj niezbyt liczne rozcięcia erozyjne oraz formy antropogeniczne reprezentowane przez żwirownie, piaskownice oraz rowy melioracyjne.

Istotną rolę w ukształtowaniu rzeźby tego terenu odegrała deglacjacja lądolodu. Istnieją niestety w literaturze rozbieżności dotyczące przebiegu procesu deglacjacji. L. Roszko /6/ wyróżnia na tym terenie typ deglacjacji oscylacyjno-lobalnej. Wymieniona autorka prowadzi w okolicy Kościerzyny linię maksymalnego zasięgu stadium pomorskiego i dwie linie fazy kaszubsko-warmińskiej. Zgodny jest z tym poglądem J. Sylwestrzak pisząc /8/, że miała tu miejsce deglacjacja frontalna, czego dowodem mają być m.in. formy zbudowane z utworów bezpośredniej akumulacji lodowcowej oraz rynny subglacjalne. Recesja lądolodu była przerywana postojami recesyjnymi i oscylacyjnymi. Odmiennego zdania jest B. Augustowski /3/ stwierdzając, że na terenie Pojezierza Kaszubskiego, ze względu na duże

rozproszenie form czołowo morenowych w większości spiętrzonych, nie można wyznaczyć wyraźnego i niewątpliwego systemu moren czołowych reprezentujących stadium pomorskie. Olbrzymia zaś liczba wytopisk rozproszona równomiernie po całym obszarze świadczy o przewadze deglacjacji subaeralnej, a więc o rozpadzie brzeżnej strefy lądolodu i zasadniczym udziale brył martwego lodu w kształtowaniu rzeźby.

Spostrzeżenia dokonane na obszarze poligonu fotointerpretacyjnego "Gdańsk" potwierdzają konkluzje B. Augustowskiego. Zdaniem autora miała tu miejsce deglacjacja przez ablację - "dennomorenowa" /wg terminologii L. Roszko /6//. Lądolód na tym etapie był już bardzo cienki o czym świadczą:

1. nieznaczna w wielu miejscach miąższość gliny morenowej /bez śladów rozmycia na powierzchni/ budującej morenę denną;
2. olbrzymia ilość wytopisk po bryłach martwego lodu. Nieduża głębokość tych form świadczy o nieznacznych rozmiarach brył martwego lodu, wypełniających w przeszłości wytopiska;
3. niewielkich rozmiarów doliny wód roztopowych.

Lądolód, który ukształtował tę rzeźbę można nazwać za S. Z. Różyckim "lądolodem zdychającym".^x

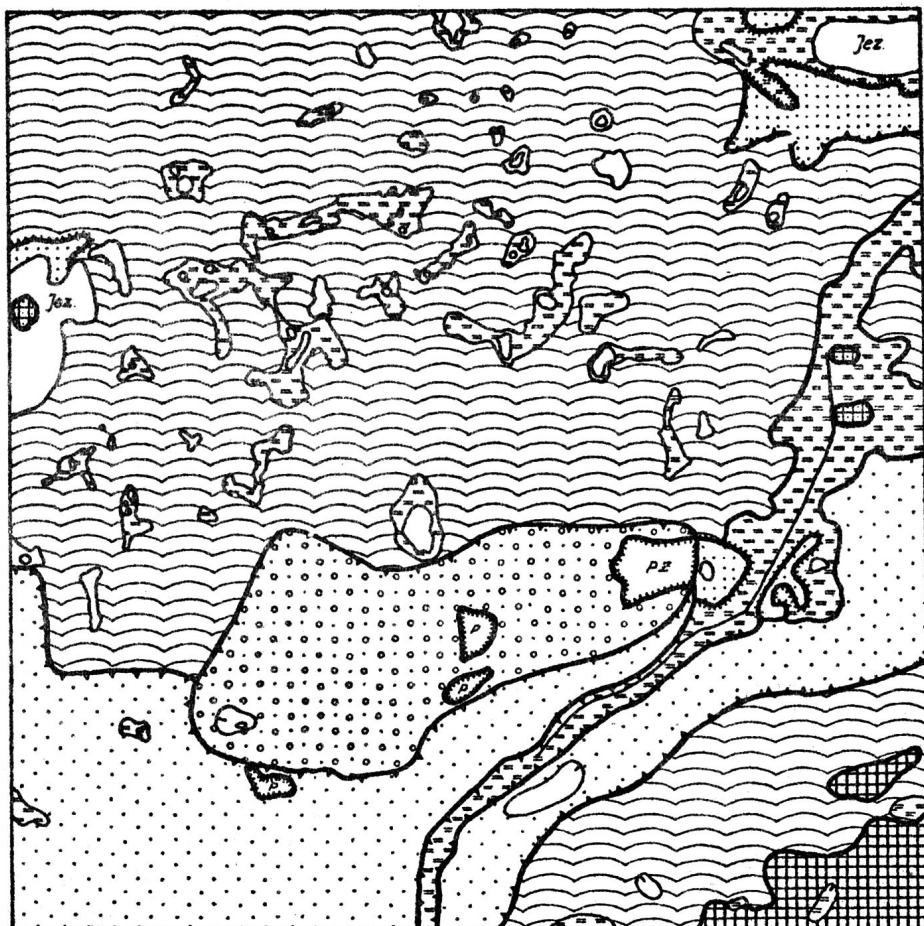
Do tekstu dołączono obok mapy geomorfologicznej poligonu, szkic fotointerpretacyjny zdjęcia lotniczego nr 6100, na którym przedstawioną rzeźbę terenu można uznać za typową dla badanego obszaru.

LITERATURA

1. Augustowski B., Środowisko geograficzne województwa gdańskiego w zarysie /skrypt/, WSP w Gdańsku, Gdańsk 1969.
2. Augustowski B., Sylwestrzak J., Z morfogenezy centralnej części Pojezierza Kaszubskiego, Przeg. geogr., 45, z. 1, Warszawa 1973.
3. Augustowski B., Rzeźba terenu, /W:/ Studium geograficzno-przyrodnicze i ekonomiczne województwa gdańskiego, Ossolineum 1974.
4. Churska Z., The so - called Porta Cassubica /kashubian Gate, beginnings of the outwash the Pommeranian stuge /W 7 Guide - Book of Excursion from the Baltic to the Tatras, part I, North Poland, VI Intern. Congr. on Quatern., Warszawa - Łódź, 1961.

^x Wypowiedź prof. dr S. Z. Różyckiego o deglacjacji lądolodu podczas I Sympozjum Paleolimnologicznego we Włocławku /6 - 9 VI 1974 rok/.

5. Okołowicz W., Morfogeneza wschodniej części Pojezierza Pomorskiego, /W:/ Z badań czwartorzędu w Polsce, t. 7, Warszawa 1956.
6. Roszko L., Recesja ostatniego lądolodu z terenu Polski, /W:/ Ostatnie zlodowacenie skandynawskie w Polsce, Warszawa 1968.
7. Sylwestrzak J., Morfologia Rynny Raduńskiej, Zesz. geogr. WSP w Gdańsku, R. III, Gdańsk, 1961.
8. Sylwestrzak J., Z zagadnień czwartorzędu Kościerzyny, Rocznik Polskiego Tow. Geolog., t. XLIII, Kraków 1973.
9. Szupryczyński J., Die Entwicklung kleinerer recenter Erosionstäler an den Stufen des Wda Sanders /Polen/. L' Evolution des Versants. Université Liège, 1967.

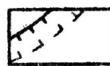

Kalka interpretacyjna zdjęcia 6100 poligon "Gdańsk"
Podziałka 1:10000

Objaśnienia do mapy i kalki fotointerpretacyjnej

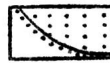
moreny czołowe

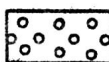
dłgie steki

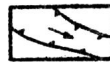
morena denna

terasy kemowe

poziomy sandrowe
205-200

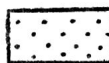
doliny wód
roztopowych

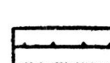
poziomy sandrowe
190-185

ostańce wyso-
czyznowe

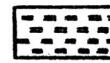
poziomy sandrowe
180-175 m n.p.m.

załomy
A - wysoczyzny
B-- teras

kemy

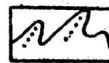
holocenijskie
rynnny torfowe

moreny martwego
lodu

plaskownie,
zwirownie

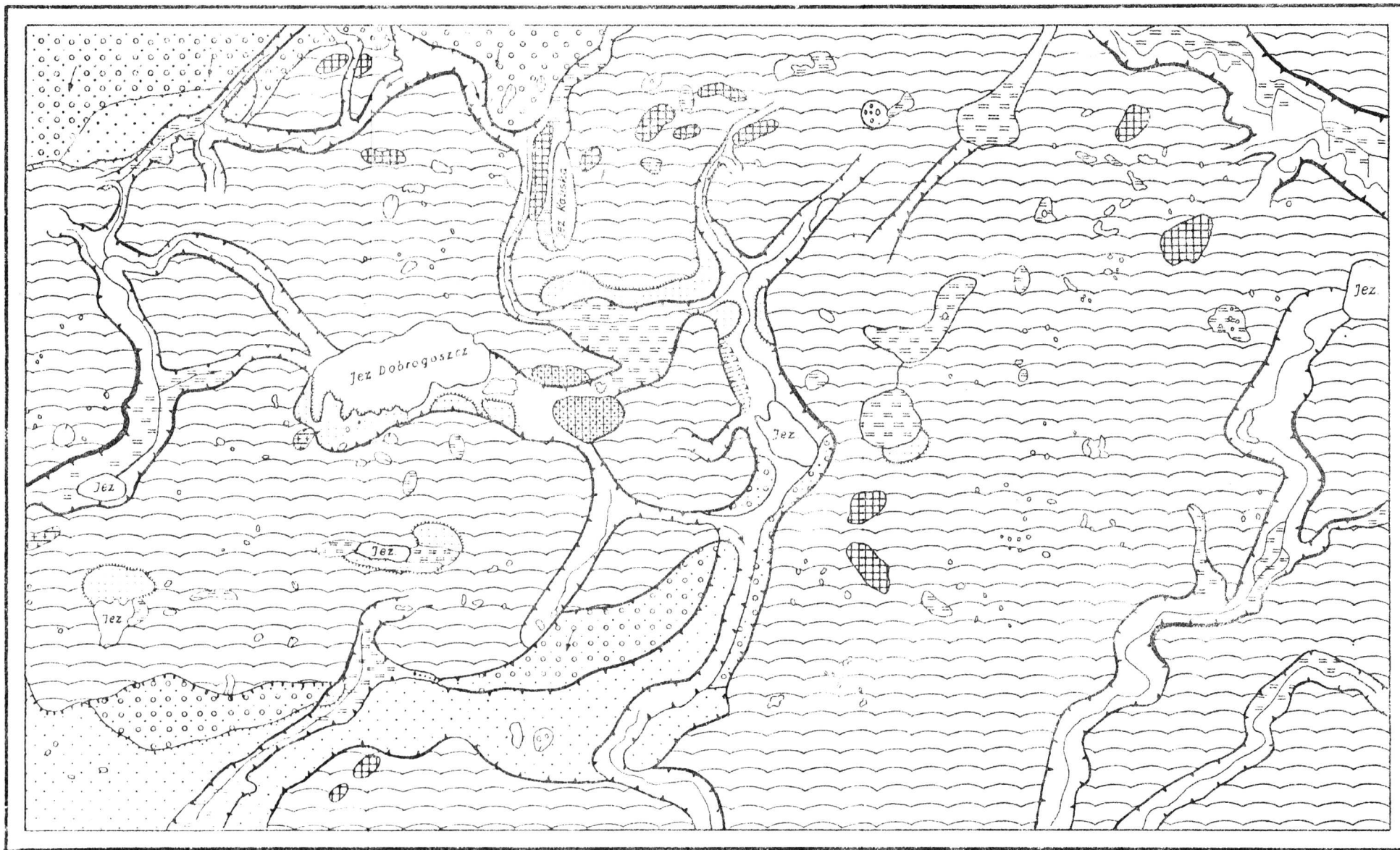

młode rozcięcia
erozyjne

zagłębienia
wypełnione wodą

MAPA GEOMORFOLOGICZNA POLIGONU FOTOINTERPRETACYJNEGO „GDAŃSK”

0 250 500 750 1000 m